

הרב ברוך גיגי

קרפף שלא הוקף לדירה

משמעות ההיקף לדירה

גרסינן בגמרא:

אמר עולא אמר רבי יוחנן: קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה, ואפילו כור ואפילו כוריים – הזורק לתוכו חייב. מאי טעמא? מחיצה היא, אלא שמחוסרת דיורין. (עירובין סז: וכן בשבת ז).

נראים הדברים שעולא ורבי יוחנן סבורים שרשות זו של קרפף היא רשות היחיד מן התורה, שהרי מוקפת היא במחיצות, והן המגדירות את רשות היחיד. אמנם, חכמים קבעו שאם הקרפף לא הוקף לדירה אין לטלטל בו אלא בתוך ד' אמות, כדין רשות הרבים וכרמלית.¹

ויש לעיין בטיב הדרישה שהמקום יוקף לדירה כדי שייחשב רשות היחיד גמורה, שבה מותר טלטול חופשי. יש מקום לומר ששטח גדול מבית סאתים שאינו מוקף לדירה דומה לרשות הרבים, וגזרו בו איסור טלטול מחוץ לד' אמות כדי שלא יבואו לעשות כן ברשות הרבים, וכדכתב רש"י:

הם אמרו קרפף יותר מבית סאתים אין מטלטלין בו, דשוויה כרמלית לענין טלטול משום דמיחלף ברשות הרבים, ומיהו אסור לטלטל מרשות הרבים לתוכו ומתוכו לרשות הרבים כד' יוחנן, דמדאורייתא רשות היחיד היא. (רש"י עירובין סז:)

על פי הבנה זו מדובר בגזירה בעלמא דלא ליתי לאיחלופי, ומצד הדין המקום הוא רשות היחיד גמורה. אולם לשונו של רבי יוחנן, "מחיצה היא אלא שמחוסרת דיורין", מובילה אותנו למבט יסודי ועקרוני יותר: נראה שחסרון הדיורין אינו רק סיבה לטעות ולהחלפה עם רשות הרבים, אלא מצביע על פגם מהותי, לפחות מדרבנן. כך גם נראה מלשונו של רש"י:

ואף על גב דלענין איסור טלטול שוויה רבנן כרמלית, שאסרו לטלטל בתוכו אלא בארבע, מדאורייתא רשות היחיד גמורה היא, דמחיצה היא אלא שמחוסרת דיורין ומשום הכי אסרי רבנן לטלטולי. (שם ד"ה חייב)

¹ עיין בהמשך הסוגיא בעירובין שם; שבת ו. 'אין נושאים ונותנים בתוכן' וברש"י שם; תוספות שם ד"ה ארבע; וראה עוד להלן.

לכאורה נראה מדבריו שיש פגם במחיצה זו, והוא שיוצר את איסור הטלטול. יתר על כן, בהמשך הסוגיא חולק רב הונא בר חנינא על רבי יוחנן, ולדעתו, ככל הנראה, הקרפף המדובר אינו רשות היחיד כלל, אפילו לקולא.²

עמדה דומה ניתן לדלות מדברי הירושלמי:

קרפף שיש בו עד בית סאתים – א"ר אבהו: הואיל והוא ראוי לתיר על ידי שיירה זורק מרשות הרבים לתוכו חייב. ר' שמואל בר רב יצחק בעי: לכשתיירצו שיירה לאסור – אסור, הא חייב חטאת אין כאן. (ירושלמי עירובין ב, ה)

דברי הירושלמי עמומים מאוד, והמפרשים עמלו לפרשם בדרכים שונות. הצד השווה שבכל הפירושים הוא שרשות זו, המוקפת במחיצות, אינה רשות היחיד מן התורה לחייב הזורק מרשות הרבים לתוכה, אלא אם באה שיירה לשבות ולדור בה,³ ולפי דעה אחת בגמרא סגי בהכי ששיירה יכולה להתיר את הטלטול בכל השטח, ואף על פי שעדיין אין כאן שיירה, כדי לחייב הזורק לתוכה.

² ראה רש"י שם ד"ה הא יותר, ותוספות עירובין יח. ד"ה אפילו: "לרב הונא בר' חנינא דבעי למימר בפ' הדר דמחיצה שאינה מוקפת לדירה לא שמה מחיצה דפריך לר' יוחנן דאמר מחיצה היא אלא שמחוסרת דירון".
³ משהבאנו את דברי הירושלמי, נסקור בקצרה את הכיוונים העולים מן המפרשים:

לדעת הפני משה הסוגיא הולכת בשיטת רבי יהודה בן בבא, האוסר טלטול ד' אמות בקרפף שלא הוקף לדירה אפילו אין בו אלא בית סאתיים. אם תבוא שיירה לשבות במקום כזה, יהפוך המקום לרשות היחיד מן התורה, ויהיה מותר לטלטל בכולו, והזורק לתוכו מרשות הרבים יתחייב (קרבן העדה הסכים לפירוש זה, אך עיין בשיירי קרבן שהקשה מן הבבלי, האוסר רק אם הוא יותר מבית סאתיים, ובית סאתיים עצמו כפחות מבית סאתיים ומותר, וכבר אמרנו שהפני משה העיר שהסוגיא הירושלמית הולכת בשיטת רבי יהודה בן בבא, שהחמיר בזה). וראה עוד מה שכתבו בספר ניר ובנועם ירושלמי לדחוק בפירוש הירושלמי.

הר"ש ליברמן ז"ל בספרו 'הירושלמי כפשוטו' ביאר שהקרפף המדובר בסוגייתנו אינו מוקף במחיצות גמורות ורגילות אלא במחיצות גרועות, דהיינו שאינן מחיצות שתי וערב אלא מחיצות שתי בלבד או ערב בלבד, שאינן מחיצות גמורות מן התורה. ומכל מקום, אף באופן זה, אם תבוא שיירה לשבות בתוך השטח הזה, יקבל המקום שם רשות היחיד מן התורה לחייב הזורק לתוכו.

חידוש גדול נוסף שמענו מדברי הירושלמי הללו: גם אם המקום לא הוקף מראש לדירה, ובאה שיירה לשבות בתוכו, הופכת היא את המקום לרשות היחיד מן התורה. זאת בניגוד לסוגיות הבבלי בפרק השני (עיין היטב בדפים כד–כו), שמהן משתמע שלא די בכך שיש דירון במקום, וצריך דווקא מקום שישב ואחר כך הוקף – שהיקף המחיצות נעשה לדירה, אבל אם הוקף תחילה ואחר כך באו הדירים – לא מהני ההיקף, כיון שקדם לדירים, וצ"ע.

אגב זאת נעיר שביירושלמי חסר כל הדיון של הבבלי על תיקון היקף של מקום שהוקף ולבסוף ישב כדי שייחשב מוקף לדירה, ונראה שהירושלמי לית ליה כל הני חילוקים של הבבלי, ולדידיה סגי שבאים דירים לגור בתוך ההיקף כדי להופכו לבית דירה ולהחשיבו רשות היחיד מן התורה, וצ"ע.

[**הערת העורך:** עיין תוספות עירובין כד. ד"ה פשיטא, שהעלו אפשרות כזאת גם בדעת חלק מהאמוראים בבבלי, ועיין מהרש"ל ומהרש"א שם שנחלקו אם זה נאמר דווקא בהוקף ולבסוף ישב או אפילו בהוקף ולבסוף פתח, ועיין גם בתוספות עירובין כה: ד"ה ההוא אבוורנקי].

לפי פירושו של הר"ש ליברמן יש מקום לומר שבקרפף רגיל גם הירושלמי מודה דבעינן ישב ולבסוף הוקף, והכא איירי במקום בבקעה שהוקף במחיצות גרועות כדי לחנות בו, שאף שהקיפוהו כדי לשבות שם בשבת, כל זמן שאין בו שיירה אין זה נחשב היקף לדירה, משום שלא הוקף אלא לשבות בו לפי שעה. רק במקרה זה, שבו ההיקף היה לצורכי דירת שבת, אמרו שלכשתבוא שיירה – ולא יחיד – שתעניק חשיבות לדירה זו, יהיה המקום רשות היחיד מן התורה, וצ"ע.

בשיטת הבבלי אפשר עדיין לומר שיש לפנינו מחלוקת אמוראים אם רשות היחיד לפנינו או לא, ולדעת רבי יוחנן איסור הקרפף הוא רק גזירה שמא יבואו להחליפו ברשות הרבים. אך אפשר שאף רבי יוחנן מודה שלפחות מדרבנן חסרון הדיוורין פוגם ב'שם רשות היחיד' שבמקום. יתר על כן, אפשר שאף לדעת רבי יוחנן יש לדיוורין חשיבות גם מדאורייתא, דהיינו שאף על פי שגם בלא דיוורין הקרפף נחשב רשות היחיד מן התורה, תרי גווני רשות היחיד הן – רשות היחיד בלא דיוורין ורשות היחיד שיש בה דיוורין.⁴

וראה להלן (כג:) שלמדו דין זה של בית סאתים מחצר המשכן, ובגמרא שם שאלו על כך במה עוסק "פשטיה דקרא". בעקבות זאת כתבו ראשונים רבים (ראה ריטב"א ור"ן שם) שהלימוד מן הפסוק הוא אסמכתא בעלמא, דמדאורייתא אין חילוק בין בית סאתיים לבית חמישה כורין, והכל רשות היחיד מן התורה.

אולם יעוין בתוספות שם (ד"ה פשטיה) שנראה שהתלבטו בדבר, ואם נדייק בלשון רש"י שם נראה שאינו מפרש כפירוש הראשונים, ששאלת הגמרא מבוססת על כך שהלימוד מהפסוק הוא אסמכתא בעלמא. לדעתו אפשר שיש כאן דרשה גמורה (כפי שנבאר להלן), אלא שכיון שהפסוק כתוב גבי משכן, ושם החצר היתה מאה על חמישים ולא סיבבו ועשאוה מרובעת, שאלה הגמרא כיצד יש לפרש את הפסוק ביחס למלאכת המשכן, אף שחכמים דרשוהו לעניין דיני שבת.

כיוון זה, שיש משמעות מדאורייתא לבית סאתיים ולהיקף לדירה, כפי שהצענו בשיטת רבי יוחנן, נחוץ כדי ליישב קושיא חמורה המתעוררת בדברי רש"י. בסוגייתנו כותב רש"י שקרפף הוא רשות היחיד מן התורה, וחכמים הם שהחמירו שלא לטלטל בתוכו אלא בד' אמות, אבל רעק"א (גליון הש"ס שבת ז). הפנה לדברי רש"י בשני מקומות אחרים, שנראה מהם שקרפף שלא הוקף לדירה לאו רשות היחיד גמור הוא, והניח בצע"ג.

רשות היחיד – מקום מובדל או בית דירה

כדי לעמוד על שיטתו הייחודית של רש"י בנידון עלינו להרחיב תחילה מעט על גדריה השונים של רשות היחיד בשבת.

עיקר דין הוצאה מרשות לרשות, כפי שעולה מפשטי המקראות, הוא הוצאת חפצים מביתו של אדם אל רשות הרבים, אל אזורי הסחר, ככתוב בירמיהו (יז, כב): "וְלֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא

⁴ להלן נבאר את ההבדל שבין שתי הרשויות הללו לדעת רבי יוחנן.

מִבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת⁵. התוספות הוסיפו שמלאכת הוצאה נלמדת מן הכתוב בתורה – "אל יצא איש ממקומו":

והכי משמע פשטי' דקרא, שאל יצא בשבת עם כליו ללקוט את המן כדרך שעושים בחול.
(תוספות עירובין יז: ד"ה לאו)

מקומו של אדם הוא ביתו, ואם כן, אפשר שעיקר דין 'מקום' ו'רשות' בתורה הוא בביתו של אדם, הנחשב רשות היחיד מצד היותו הרשות שבה האדם נמצא, חי ודר, וממנה הוא מוציא אל המרחב הציבורי – אל רשות הרבים, ששני סוגים עיקריים יש בה, כלשון הברייתא דרשויות (שבת ו.): סרטיא – דרך הרבים המובילה מעיר לעיר, ופלטיא – רחבת השוק, מרכז הסחר העירוני.

בדרך כלל נהוג לראות את רשות היחיד כמקום מוקף מחיצות שיש בו שיעור מקום⁶ – ד' על ד' טפחים (מניין המחיצות שנוי במחלוקת התנאים, כפי שנראה להלן). אמנם, נראה שמצד "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות טז, כט), ומצד "ולא תוציאו מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת" (ירמיהו יז, כב) יש מוקד נוסף בגדרי רשות היחיד – רשות היחיד כמקום וכבית דירה.

ואם נבוא לברייתא דרשויות, בגדרי רשות היחיד קובעת הברייתא:

ואיזו היא רשות היחיד – חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה, וכן גדר שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה, זו היא רשות היחיד גמורה.
(שבת ו.)

בברייתא לא הוזכרה רשות היחיד הקלאסית, שהיא ביתו של אדם או חצרו, וכבר העירו על כך באוצר הגאונים:

בדין הוא שהיה צריך לומר בית של יחיד וחצר של יחיד, למה אמר חריץ עמוק יוד טפחים ורחב ד' גדר גבוה י' ורחב ד', אלא הללו שנים שיש לספקו בכרמלית, ואצ"ל בית של יחיד וחצר של יחיד.
(אוצר הגאונים שבת, חלק התשובות סימן ג)

לשיטת הגאונים לא נקטה הברייתא את המובן מאליו בהגדרת רשות היחיד, בית וחצר, אלא רק את המקרים המיוחדים, ויש להבין את המיוחד בשתי הדוגמאות שבברייתא. הגדר המוזכרת אינה במובן המקובל היום – חלל המוקף בגדר המשמשת מחיצה – שאם כן, מדוע נקטו שהגדר צריכה להיות רחבה ד'. לפיכך ברור שמדובר כאן בעמוד או בתל טבעי שהוא

⁵ וראה גם נחמיה יג, טו–יח.

⁶ כלשון הר"י מגאש בתשובה שלהלן (הערה 11).

⁷ ראה תוספתא כפשוטה (שורה 2 והערה 2) ורש"י (שבת ו. ד"ה גדר), אך הגר"א בביאורו לשולחן ערוך (שמה, ב) חלק על כך, עיי"ש.

גבוה י' ורחב ד'. גם החריץ המוזכר כאן אינו רשות היחיד של מחיצות אלא חריץ טבעי עמוק – ההיפך מתל, שהוא גבוה. בשני המקרים הכוונה למשטח הגבוה או העמוק שיש לו דין רשות היחיד, כפי שנראה מדברי הרמב"ם:

ואי זו רה"י – תל שגבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים על ארבעה טפחים או יתר על כן, וכן חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה או יתר על כן, וכן מקום שהוא מוקף ארבע מחיצות גובהן עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן. (רמב"ם שבת יד, א)

ברור מדבריו שיש סוג אחד של רשות היחיד, שבו מתמקדים במפלס הגבוה י' טפחים או במפלס העמוק י' טפחים, ויש סוג שני, המתייחס לחלל, למקום המוקף במחיצות, והוא קרוב יותר לרשות היחיד של בית שהזכרנו למעלה, וכפי שמדויק היטב בלשון הרמב"ם בהמשכה של אותה הלכה: "וכן מקום שהוא מוקף ארבע מחיצות גובהן עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן, אפילו יש בו כמה מילין, אם הוקף לדירה...".

אף שבברייתא הוזכרו רק גדר וחריץ, שעדיין לא ברור אם יש להם זיקה לרשות היחיד המבוססת על היקף מחיצות, בגמרא שם דייקו מן הלשון "זוהי רשות היחיד גמורה" שהברייתא חולקת על רבי יהודה, הסבור שדי לרשות היחיד בשתי מחיצות. נראה, אם כן, שהגמרא רואה בלשון הברייתא התייחסות גם לרשות היחיד המוגדרת על פי מחיצותיה. נדון תחילה בנקודה זו, ולאחריה נדון בגדריה של רשות היחיד של עמוד, תל או חריץ.

מן הסוגיא נראה שרשות היחיד היא חלל של ד' טפחים המוקף במחיצות, ובזה נחלקו התנאים אי סגי בשתי מחיצות, כשיטת רבי יהודה, או דבעינן יותר משתי מחיצות, כשיטת רבנן. וראה רש"י שם שנראה מדבריו דבעינן ד' מחיצות:

קא משמע לן גמורה – כלומר זו היא שנגמרו מניין מחיצות שלה, שיש לה מחיצות מכל צד, כגון חריץ, וכן גדר, דאמרינן מארבעה צדדין גוד אסיק פני המחיצה על ראשו, ונמצא ראשו מוקף מארבעה צדדין וחללו ארבעה, אבל דר' יהודה – לא נגמרו מחיצות שלה למניין, ולא רשות היחיד היא כלל. (רש"י שבת ו:)

אך צ"ע בזה, שהרי מבואר בדברי רש"י במקומות שונים שרשות היחיד אינה צריכה ד' מחיצות, כפי שעולה מדבריו על הסוגיא בעירובין (יב:), הקובעת שהזורק למבוי ש"אינו צריך אלא לחי" (מבוי שאינו מפולש) חייב: "ואף על גב דלית ליה לחי, דשלש מחיצות דאורייתא" (שם ד"ה חייב, ועיין גם בדבריו שבת ו. ד"ה ומבואות וד"ה לא עירבו). ועיין היטב גם בדבריו במסכת סוכה:

מבוי שהוא סתום משלש צדדין וראשו פתוח לרשות הרבים, וחצירות פתוחות לו ויוצאות ובאות לרשות הרבים, הרי הוא רשות היחיד לבני חצירות, ואסרו חכמים להוציא מרשותו לרשות חבירו

בלא עירוב, שהחצירות כל אחת רשות לעצמה והמבוי רשות לכולן, והצריכו בו שיתוף – להשתתף כל החצירות בפת או ביין ולהניח השיתוף באחת מן החצירות, ולפי שאין לו מחיצה רביעית, וקורב הוא להיות דומה לרשות הרבים, הצריכו היכר בראשו הפתוח לרשות הרבים – או לחי זקוף, או קורה מכותל לכותל...

וצ"ל שלדעת רש"י עיקר שם רשות היחיד הוא בארבע מחיצות, אולם גם מקום המוקף בשלוש מחיצות הוא כמקום המוקף בארבע מחיצות, והצד הרביעי משמש פתח, כדברי רש"י בסוכה (ד): "דופן האמצעי – דסתם סוכה בת שלשה דפנות כי מתניתין, והרביעית היא כולה פתח". אלא שרש"י כתב זאת לגבי סוכה, שעיקרה בהיותה בית דירה (אמנם דירת עראי בלבד, אך עדיין בעינן בית), ויש לעיין אם גם גבי שבת זהו עיקר גדר רשות היחיד, שיהיה כעין בית, ואם כן, גם שם היסוד הוא שהרוח הרביעית נחשבת כפתח, והיינו שגם היא נחשבת סתומה, או שמא יסוד רשות היחיד לעניין שבת הוא הבדלת המקום ותיחומו באמצעות מחיצות, והתיחום המושלם הוא דווקא בארבע מחיצות, אלא שלהלכה סגי בג' מחיצות כדי ליצור שטח מובדל. אפשר שהפער בין ראיית רשות היחיד מצד הסברא כמקום המוקף בד' מחיצות ובין ההלכה דסגי בג' מחיצות נובע מהלכה למשה מסיני של מחיצין, וכפי שכתב רש"י עצמו בשיטת רבי יהודה:

דאורייתא – הלכה למשה מסיני, כדאמרינן בפרק קמא שיעורין חציצין ומחיצות הלכה למשה מסיני. (רש"י עירובין צה.)

עקרונית קיימת אפשרות אחרת, שלפיה רשות היחיד לעניין שבת אינה תלויה בהגדרות חיוביות של בית דירה או מקום המובדל ומופרש מרשות הרבים אלא במניעת רגל הרבים – כל שטח שרגל הרבים אינה יכולה להגיע אליו בדרך רגילה ופשוטה הרי הוא רשות היחיד, ויתכן שלזה סגי בשלוש מחיצות כדי להרחיק הילוך רבים מן המקום.

הרמב"ם סבור שבעיני ד' מחיצות לרשות היחיד בשבת:

היאך מתירין מבוי הסתום, עושה לו ברוח רביעית לחי אחד או עושה עליו קורה ודיו, ותחשב אותה קורה או אותו לחי כאילו סתם רוח רביעית ויעשה רה"י ויהיה מותר לטלטל בכולו, שדין תורה בשלוש מחיצות בלבד מותר לטלטל, ומדברי סופרים היא הרוח הרביעית, ולפיכך די לה בלחי או קורה. (רמב"ם שבת יז, ב)

ועוד כתב:

מבוי שהכשירו בקורה – אף על פי שמותר לטלטל בכולו כרה"י, הזורק מתוכו לרה"ר או מרה"ר לתוכו פטור, שהקורה משום הכר היא עשויה, אבל אם הכשירו בלחי – הזורק מתוכו לרשות הרבים או מרה"ר לתוכו חייב, שהלחי הרי הוא כמחיצה ברוח רביעית. (שם ט)

היוצא מדברי הרמב"ם, דלהגדרת רשות היחיד בעינן דווקא ארבע מחיצות ואילו ג' מחיצות הוי כרמלית (כמבואר להדיא בדברי הרמב"ם בפרק י"ד). אלא שקשה עליו מהיתר הטלטול במקום שיש לו ג' מחיצות – כיצד התירו לטלטל בכרמלית על ידי היכר קורה. ולפיכך נראה לומר שלדעת הרמב"ם יש שני גדרים של רשות היחיד: מדאורייתא רשות היחיד היא מקום תחום, ולצורך כך נדרשות ארבע מחיצות (או שלוש מחיצות ולחי ברוח הרביעית), ואילו מדרבנן רשות היחיד היא מקום שרגל הרבים מנועה ממנו,⁸ ולזה די בשלוש מחיצות בתוספת קורה שנועדה להיכר כלפי בני רשות הרבים, ומצד זה לא נאסר הטלטול בתוך שטח זה. וידויק בלשון הרמב"ם שם בהלכה ד' שאם המקום המוקף ג' מחיצות מובדל מבני רשות הרבים מותר לטלטל בתוכו גם בלא קורה ברוח רביעית, שלא באה הקורה אלא להשלים הבדלתו מבני רשות הרבים.⁹

הראנו לדעת שלשיטת הרמב"ם בעינן להגדרת רשות היחיד מן התורה מקום התחום בד' מחיצות, ואפשר שזהו שם 'מקום', אך אפשר דלא סגי בשם מקום ויש צורך גם בשימוש מקום, שיהיה מיועד לבית דירה, כמודגש בלשון הרמב"ם (יד, א). אך מדרבנן סגי בשלוש מחיצות, המונעות רגל הרבים, ואף שאין לחייב את המכניס מרשות הרבים לתוך רשות כזו, מותר לטלטל בתוכה ביותר מד' אמות, אם יש היכר להבדלתה מבני רשות הרבים – באמצעות קורה או מכוח הנתונים הייחודיים של המקום.

לעומת הרמב"ם, רוב הראשונים¹⁰ סבורים שמן התורה די בשלוש מחיצות. אפשר לפרש ששיטה זו מתמקדת במניעת רגל הרבים, ולחלופין שיש צורך במקום תחום, אלא שהרוח הרביעית נחשבת כפתח, כפי שראינו ברש"י לעיל.

גדר וחריץ

נבחן עתה את גדרי רשות היחיד של גדר וחריץ: מה הופך את המפלס הגבוה או העמוק לרשות היחיד? אפשר שאנו רואים את כותלי העמוד והחריץ כמחיצות המקיפות את המפלס השונה מרשות הרבים, ולפיכך הוא רשות היחיד, וכפי שכתב רש"י:

...שנגמרו מניין מחיצות שלה, שיש לה מחיצות מכל צד, כגון חריץ, וכן גדר, דאמרינן מארבעה צדין גוד אסיק פני המחיצה על ראשו, ונמצא ראשו מוקף מארבעה צדין וחללו ארבעה.
(רש"י שבת ו: ד"ה קא משמע לן)

⁸ מקום זה, שלדעת הרמב"ם הוא רשות היחיד מדרבנן בלבד, הוא רשות היחיד מן התורה לדעת רבים מן הראשונים, הסבורים שג' מחיצות דאורייתא.

⁹ הערת העורך: הגר"ח (בחידושו על הש"ס, עירובין ו:) הביא תימוכין להבנה זו מדברי הרמב"ם (עירובין א, א), שכלל את המבוי שיש לו קורה או לחי ברשימת המקומות שדינם כרשות היחיד ומותרים בעירוב, ומכאן שמבוי שיש לו ג' מחיצות וקורה מוגדר כרשות היחיד מדרבנן, עיי"ש.

¹⁰ סיכום השיטות מובא בביאור הלכה סימן שס"ג ד"ה אסרו חכמים.

על פי הבנה זו אין בין רשות היחיד של עמוד לזו המוקפת מחיצות ולא כלום, שאף העמוד דין מחיצות לו.¹¹ אמנם, אפשר שיש חילוק בין שני סוגי רשות היחיד לעניין ההלכה של "רשות היחיד עולה עד לרקיע", אם דין זה מבוסס על דין גוד אסיק. יש הטוענים, בניגוד לדברי רש"י הנ"ל, שלדין זה בעינן מחיצות ניכרות, ולכן לא די במחיצות העמוד, כפי שכתב המאירי:

או שמא לא אמרו אור רה"י עולה אלא במחיצות הנכרות ומטעם גוד אסיק, אבל במחיצות שאין ניכרות לא.¹² (בית הבחירה שבת צט:)

אמנם, אפשר לומר שההלכה של "רשות היחיד עולה עד לרקיע" אינה מבוססת על דין גוד אסיק אלא על כך שגם האויר שמעל העמוד מובדל מרשות הרבים, בדומה לעמוד שתחתיו, וכפי שכתב להדיא הגר"ח הלוי:

דהא דרה"י עולה עד לרקיע אין זה משום דינא דגוד אסיק, כי אם דהוא דין בפני עצמו דהמחיצות התחתונות שיש בהן עשרה גודרות את המקום עד לרקיע ומשוו ליה לכוליה רה"י, וזהו כללא במחיצות דכל שיש בהן שיעורא דעשרה גודרות את המקום עד לרקיע, אשר על כן שפיר הוי תל רה"י עד לרקיע ואף על גב דלא אמרינן ביה גוד אסיק מחיצתא, משום דהמחיצות החיצונות של התל הסובבות אותו הם גודרות את המקום עד לרקיע ועושין אותו רה"י.
(חידושי ר' חיים הלוי סוכה ד, יא)¹³

שיטה מיוחדת יש למאירי, שכתב (סוכה ד:): "שכל שגבוה עשרה ורחב ארבעה אינו תשימי של בני רשות הרבים, ודינו כרשות היחיד אף בלא מחיצות". לשיטתו עמוד אינו רשות היחיד של מחיצות אלא מקום המובדל מבני רשות הרבים, וזה מה שהופכו לרשות היחיד. אף אם דפנות התל אינן נחשבות כמחיצות מפני שאינן יוצרות חלל של ד' טפחים ביניהן, מכל מקום המשטח שלמעלה, שהוא גבוה י', הוא מקום מובדל שחל עליו שם רשות היחיד. ואפשר שאף הרמב"ן הבין כך:

¹¹ מדברי רש"י נראה שחריץ הוא רשות היחיד שיש לה ארבע מחיצות, ואף גדר היא רשות המוקפת מחיצות מצד גוד אסיק, וכן הוא להדיא בשו"ת הר"י מגאש סימן כד: "נמצא עכשיו שכל מקו' שיש בו ד' על ד', שהוא שיעור מקו', וגם יש לו ד' מחיצות' שגבוהים י' כמו חריץ וכיוצא בו או שהוא עצמו גבוה י' כמו גדר ועמוד וכיוצא בהן דאיכא למימר גוד אסיק מחיצת', שהן הן רה"י". ויש להתלבט אם הזכיר "גוד אסיק" משום שזה מה שמגדיר את המקום הגבוה כרשות היחיד המוקפת במחיצות, וכשיטת רש"י, או שהמשטח נחשב רשות היחיד מצד היותו מקום גבוה י' ורחב ד' (ראה להלן בהמשך דברינו), ומה שנזקק הר"י מגאש לדין גוד אסיק הוא רק לצורך דין 'רשות היחיד עולה עד לרקיע', וצ"ע, אך מלשונו נראה יותר כשיטת רש"י.
¹² והשווה לדבריו בסוכה (ד: ד"ה היתה) שיובאו להלן בסמוך. נראה שאלו שתי שיטות בהבנת רשות היחיד של עמוד. ובדעת רש"י בעניין מחיצות הניכרות עיין היטב גם בדבריו בסוכה ד: ובשבת צט: ד"ה ממקום.
¹³ וראה שם בהמשך דבריו שחילק בין שבת לסוכה, דבסוכה בעינן דופן ולכן בעינן גוד אסיק, ודווקא בזה דרשו מחיצות הניכרות.

דכי אמרינן רה"י עולה עד לרקיע דילמא באויר חצר אבל בעמוד לא... וכן הא דתניא עמוד גבוה עשרה ורחב ארבעה נמי בהכי מתוקמא כגון שיש לו דפנות. (רמב"ן שבת צט: ד"ה או)¹⁴

גם מדברי הרמב"ם (שבת יד, א) שהבאנו למעלה אפשר לדייק כדרך זו, שיש רשות היחיד המבוססת על היקף מחיצות ויש רשות היחיד המבוססת על הבדלה מבני רשות הרבים,¹⁵ אלא שהרמב"ם והרמב"ן חולקים בשאלה אם גם רשות היחיד של עמוד עולה עד לרקיע.¹⁶

העולה בידינו, לפי שעה, ששני סוגי רשות היחיד לפנינו: תל או עמוד, שלפי חלק מהשיטות מעמדם כרשות היחיד אינו מבוסס על מחיצות אלא על הבדלת המפלס מבני רשות הרבים, ורשות היחיד של מחיצות, היכולה להתפרש כמקום שרגל רבים מנועה הימנו. הצד השווה שבשני סוגי רשות היחיד הללו – שאין בהן הגדרה חיובית של מקום, ועיקרן הוא למנוע רגל הרבים, אם באמצעות המחיצות ואם באמצעות הפרש הגבהים. אמנם, כאמור לעיל, ניתן לראות את רשות היחיד המוקפת במחיצות כבעלת משמעות חיובית – מסגרת הקובעת מקום תָּחוּם וסגור (דבר זה תלוי, בין היתר, במספר המחיצות הנדרשות להגדרת רשות היחיד). ומעתה יש להוסיף להגדרתה החיובית של רשות היחיד, מלבד היותה 'מקום', גם את היות המקום הזה בית דירה.

כיון שדרישה זו של דיורים מעוגנת היא בפשוטו של מקרא, מסתבר יותר לטעון שאף לדעת רבי יוחנן יש לרשות היחיד שנועדה לדיורים משמעות מן התורה: לכל מקום המונע רגל רבים, אם במחיצות ואם בהבדלת המקום, יש שם רשות היחיד מן התורה, אבל רשות היחיד

¹⁴ אף שיש מקום לדחוק ולומר שלדעתו גם רשות היחיד של עמוד מבוססת על מחיצות, ועיקר חילוקו הוא כדברי המאירי, דלא אמרינן גוד אסיק אלא במחיצות ניכרות, קשה לומר זאת בדברי הרמב"ן, שלא הזכיר בדבריו כלל דין גוד אסיק לעניין עליית רשות היחיד עד לרקיע ולא אמר שבסוגיות המחייבות מדובר במחיצות ניכרות, ורק כתב בסתם שיש להם דפנות, ומזה נראה שעמוד אינו רשות היחיד של מחיצות אלא של היות המקום מובדל מבני רשות הרבים.

¹⁵ כאן עלינו לברר יותר את שיטת הרמב"ם בנוגע להבדלה מבני רשות הרבים: עמוד או תל נחשבים רשות היחיד משום שהם מובדלים מבני רשות הרבים בגלל המפלס השונה שלהם והעובדה שאין בני רשות הרבים משתמשים בהם ומכתפים עליהם, ואילו מקום המוקף במחיצות נחשב רשות היחיד מצד היותו תָּחוּם, והיינו, לשיטת הרמב"ם, רק בד' מחיצות. וכשיש ג' מחיצות, אף שהן מונעות רגל רבים ככרמלית, שהיא כקרן זווית (עיי' היטב הלכות שבת יד, ד), אין המקום הופך לרשות היחיד גמורה, כי אינו תָּחוּם לגמרי, ואם יש קורה ברוח הרביעית – יש לו היכר, ולא גזרו איסור טלטול בתוכו.

¹⁶ יש לדעת שהרמב"ם עצמו לא כתב להדיא שרשות היחיד של עמוד עולה עד לרקיע. זוהי הבנתו של הגר"ח בשיטתו, והיא מסתברת לכאורה, שהרי הרמב"ם כתב שרשות היחיד עולה עד לרקיע ולא חילק. אמנם, הדברים אינם מוכרחים כלל, ואפשר שכל דברי הרמב"ם על רשות היחיד העולה עד לרקיע נאמרו רק ביחס לרשות היחיד של מחיצות, שזהו טבען של מחיצות, שהן יוצרות כעין מבנה. אפשר לדייק כך בלשונו של הרמב"ם שם, "רה"י **אורה** כרה"י עד לרקיע", והיינו דווקא ברשות היחיד שיש לה אויר, שהוא החלל שבין המחיצות, משא"כ בעמוד ותל, שרק המפלס הגבוה מובדל ורק הוא נחשב רשות היחיד, וצ"ע.

גם בדעת הרמב"ן יש הבדל בין הבנת הגר"ח להבנתנו. הגר"ח הבין שהרמב"ן לית ליה 'עולה עד לרקיע' בעמוד, משום שהוא סבור שדין זה מבוסס על גוד אסיק ובעינן מחיצות ניכרות וליכא. אך להבנתנו הרמב"ן אינו מבסס את דין עמוד על המחיצות, והסיבה לכך שרשות היחיד של העמוד אינה עולה עד לרקיע היא שדין זה נוהג רק ברשות המבוססת על מחיצות, היוצרות 'שם מקום' עד לרקיע, אך ברשות היחיד של תל, המבוססת על הבדלת המשטח העליון מבני רשות הרבים, יש לומר שזהו דין במשטח עצמו ותו לא, ואין סיבה שהרשות תעלה עד לרקיע.

המוקפת לדירה היא שלמה ומשובחת יותר, בית דירה, מקום שחיים בו ומתפקדים בו. בדעת רב הונא בר חנינא (עירובין סז:) הדבר פשוט, ולשיטתו אם הקרפף לא הוקף לדירה הוא אינו רשות היחיד מן התורה כלל, וגם בדעת רבי יוחנן יש מקום לומר כן במישור הדרבנן, אך מסתבר יותר ששתי רמות הן ברשות היחיד מן התורה.

נראה שיש לאמץ קו זה בדעת הרמב"ם, אם נצרף את דבריו בהגדרת רשות היחיד המוקפת במחיצות לדבריו ביחס לקרפף. ביחס להגדרת רשות היחיד כתב הרמב"ם:

וכן מקום שהוא מוקף ארבע מחיצות גובהן עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן, אפילו יש בו כמה מילין, **אם הוקף לדירה**, כגון מדינה המוקפת חומה שדלתותיה ננעלות בלילה ומבואות שיש להן שלשה כתלים ולחי ברוח רביעית וכן חצר ודיר וסוהר שהוקפו לדירה, כולן רה"י גמורה הן. (רמב"ם שבת יד, א)

וביחס לקרפף כתב:

מקום שלא הוקף לדירה אלא שיהיה תשמישו לאויר, כגון גנות ופרדסים וכגון המקיף מקום מן הארץ לשמריו וכיוצא בהן, אם יש בגובה המחיצות עשרה טפחים או יתר הרי הוא **כרה"י לחייב המוציא והזורק והמושיט ממנו לרה"ר או מרה"ר לתוכו**, ואין מטלטלין בכולו אלא אם כן יש בו בית סאתים או פחות, אבל אם היה בו יתר על בית סאתים אסור לטלטל בו אלא בארבע אמות (רמב"ם שבת טז, א) ככרמלית.

נראים הדברים שלדעת הרמב"ם היקף לדירה הוא חלק מהגדרת רשות היחיד מן התורה, שהיא "רשות היחיד גמורה", אך גם מקום המוקף ותחום המחיצות הוא רשות היחיד מן התורה, והזורק לתוכו חייב, אך אינו ממש רשות היחיד אלא הרי הוא 'כרשות היחיד'.

מחיצות להבריה מים

להבחנה בין מקום שלא הוקף לדירה, שעיקרו במניעת רגל רבים, ובין מקום המוקף לדירה, שהוא מקום המוגדר בצורה חיובית כבית דירה (אם מדרבנן ואם מדאורייתא), אפשר להביא תימוכין מדין הטלטול בספינה, שנחלקו בו רב ושמואל:

ספינה, רב אמר: מותר לטלטל בכולה (רש"י: ואפילו ישנה יותר מבית סאתים, דהוקף לדירה הוא), ושמואל אמר: אין מטלטלין בה אלא בארבע. רב אמר מותר לטלטל בכולה, דהא איכא מחיצתא, ושמואל אמר אין מטלטלין בה אלא בארבע אמות – מחיצות להבריה מים עשויות (רש"י: ולא לדירה). (עירובין צ.)

לדברי רש"י, רב ושמואל נחלקו בהבנת גודל מחיצות הספינה, אם הן עשויות לדירה או רק להבריה מים. הרשב"א הוסיף לבאר שגם לשמואל, הסובר שהמחיצות עשויות להבריה מים, דין מחיצות יש להן, אלא שיש בהן פגם:

ואפי' למ"ד מחיצות להבריה מים עשויות לאו למימרא שתהא כאלו אין שם מחיצות, אלא שאינן כמחיצות גמורות העשויות לדירה אלא הרי היא כתל ונקע. (רשב"א עירובין צ. ד"ה אתמר)

בניגוד למחיצה העשויה לדירה, היוצרת גדר דירה ובית, מחיצה העשויה להבריה מים אינה מיועדת ליצירת מקום, וכל עניינה הרחקת המים מן השטח. שני גדרים הם, אם כן, ברשות היחיד: רשות המונעת רגל רבים או מברחה מים, שהיא רשות היחיד 'שלילית', ורשות שיש בה הגדרה חיובית, שהמחיצות עושות אותה לבית דירה. גם מחיצות שאינן מתייחסות כלפי השטח שבפנים, ועיקרן להרחיק את החוץ מלחדור פנימה, יוצרות רשות היחיד, אך אין זו רשות היחיד גמורה אלא כשהמחיצות פועלות גם כלפי פנים, כשהן מוקפות לדירה ויוצרות 'שם בית'. כך יש להסביר את מחלוקת האמוראים: שניהם מודים שאנשים דרים בספינה, אלא ששמואל סובר שעיקר המחיצות הוא להבריה מים, ולכן עיקרן כלפי חוץ והן אינן יוצרות שם דירה, ואילו רב סבור שכיון שנעשו גם לדירה, אין צורך זה בטל להברחת המים, ולפיכך הן מוגדרות כמחיצות היוצרות שם דירה על המקום.

מדברי הריטב"א על אתר עולה שיש שלוש דעות בעניין מחיצות הספינה:

- א. רב – אף על פי שהמחיצות עשויות להבריה מים, כיון שהן עשויות גם לדור בתוכן, דינן כמחיצות שהוקפו לדירה, ומותר לטלטל בכל הספינה, אפילו יתרה על בית סאתיים.
- ב. שמואל – אף על פי שהמחיצות עשויות לדור ולכן נחשבות מחיצות, מכל מקום כיון שעיקרן להבריה מים הן אינן נחשבות מוקפות לדירה, ומטלטלין בספינה רק בתוך ד' אמות.
- ג. רבי זירא (לעיל מב:) – המחיצות עשויות רק להבריה מים, ולכן אין להן דין מחיצות כלל, ובלשונו של הריטב"א: "מחיצות להבריה מים עשויות ולא חשיבי מחיצות כלל",¹⁷ והיוצא מחוץ לתחום אינו מהלך שם אלא ד' אמות".¹⁸

על פי הסבר זה, דבריו של רבי זירא, שמחיצה גמורה שאינה עשויה ליצור חיץ כלפי פנים אלא להבריה מים אינה מחיצה כלל, מחודשים: לכאורה פשוט יותר לומר שכל זמן שנוצר חיץ הרי זו מחיצה, ושאלת תכליתה של המחיצה רלוונטית רק במישור דרבנן – לעניין היתר

¹⁷ יש לעיין אם האמוראים החולקים על רבי זירא חולקים על עצם הרעיון הזה, וסבורים שגם למחיצה העשויה להבריה מים יש דין מחיצה מן התורה, או שמא הם מקבלים את העמדה הזאת, וחולקים מפני שהם סוברים שמחיצות הספינה לא נועדו רק להבריה מים אלא גם לדירה ולשימור דברים בתוך הספינה.

¹⁸ ידויק בדברי רש"י בעירובין מג. (ד"ה להבריה) שמשמע מהם שיש למחיצות הספינה דין מחיצות, אלא שאינן נחשבות היקף לדירה המאפשר להלך בכל הספינה כד' אמות, והיינו לכאורה כשיטת שמואל. לפי זה שמואל פסק כר"ג בספינה מטעמו של ר' זירא ולא מטעמו של רבה, ולא כשיטת הריטב"א, הסובר שר' זירא ושמואל חולקים, וכן סוברים רבים מהראשונים (עיין תוספות עירובין צ: ד"ה דהא, רשב"א צ. ד"ה אתמר, תוספות רבנו פרץ מג. ד"ה מחיצות).

טלטול ביותר מבית סאתיים. לפי שיטה זו אין מחיצה אלא אם היא נועדה לגדור ולתחום מקום מסוים, וכשאינה כן, אינה מחיצה כלל. לכאורה נראה שגם הרמב"ם הלך בדרך זו:

כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה, וכל מחיצה שאינה עשויה לנחת אינה מחיצה, וכל מחיצה שאינה עשויה אלא לצניעות בלבד אינה מחיצה. (רמב"ם שבת טז, טו)

מקור הדברים בגמרא בעירובין (כו.), והראשונים (ראה רש"י ורשב"א ושאר ראשונים שם) הסבירו שמדובר במחיצות שאינן עשויות לדירה אלא לצניעות או להניח בהן דברים לשומרם, וממילא הרי הן ככל מחיצה שלא הוקפה לדירה, שאם היא יותר מבית סאתיים אין לטלטל בה יותר מד' אמות, אך מדאורייתא מחיצה היא. אבל מן הרמב"ם נראה שמחיצות כאלה אינן מחיצות כלל, וכך הבין מדבריו המגיד משנה, שהסביר שסיבת הדבר היא שמחיצות כאלה סופן ליבטל:

ודע שכשאמרו אינה מחיצה ר"ל מענין מוקפת לדירה וביותר מבית סאתים, וכך פירש הרשב"א ז"ל דודאי בפחות מבית סאתים מחיצה היא, וכן ג"כ דבר תורה מחיצות גמורות הן. ואין נ"ל כן מלשון רבינו, ולפיכך הוא גורס שאינה עשויה לנחת. ואף על פי שהמחיצות העשויות מאליהן כולן וסלע מועילות, אלו העשויות בידי אדם ללא תועלת סופן ליבטל ואינן כלום, וכן הדין במחיצה העשויה לצניעות. (מגיד משנה שבת טז, טו)

המ"מ סבור שהמחיצות כאן אינן מחיצות כלל לדעת הרמב"ם משום שסופן ליבטל. וראה עוד במרכבת המשנה על אתר, שפירש את שלושת הדינים שהביא הרמב"ם לאור דין מחיצה שאינה עומדת ברוח מצויה שנזכר בתחילת ההלכה:

כוונת רבנו דאפילו מחיצה שיכולה לעמוד ברוח מצויה, כל דניידא כמו בדמיון מקום מוקף ג' מחיצות ונגד הרוח הרביעי מושכין קרונות ועגלות כל היום, לא חשיב מחיצה הואיל שאינה נחה... וחשיב החרץ מחיצה שאינה עשויה לנחת דלא הוית מחיצה קבועה, וכן הנך קנים שתחב רבא היו נדים אנה ואנה ובעינן מיהת מחיצה שתהיה קבועה עכ"פ לכל יום השבת קביעות חשוב, והיינו טעמא דמחיצה העשויה לצניעות לפי שעה ולא קביעא. (מרכבת המשנה שם)

ולענ"ד יש חילוק ברור בין שיטת הרמב"ם להבנת הריטב"א בשיטת ר' זירא. הרמב"ם כותב כן בנוגע למחיצה שאינה יציבה (אם מפני שאינה עומדת ברוח מצויה ואם מפני שסובייקטיבית אינה יציבה, כי האדם מניע אותה תדיר או שהעמידה לצניעות ולפי שעה ויסלקה לאחר מכן), ולפיכך אין היא יוצרת חיץ, אבל מחיצת הספינה קבועה ויוצרת חיץ, אלא שנועדה להבריש מים, וחידוש גדול הוא להפקיע ממנה שם מחיצה מן התורה.

חסרון דוירים

נשוב עתה לטעמו של רבי יוחנן – "מחיצה היא, אלא שמחוסרת דוירין". יש לחקור אם הבעיה היא במחיצה או ברשות, דהיינו אם מחיצה שלא נבנתה לצורך דוירים אינה מחיצה או שהרשות שהוקפה שלא לדוירים אינה רשות היחיד גמורה.

פגם במחיצה

האפשרות הראשונה משתמעת מרהיטת הלשון, המתייחסת למחיצה, וכן נראה מדברי התוספות (עירובין יח. ד"ה אפילו) – "דמחיצה שאינה מוקפת לדירה לא שמה מחיצה". לפי זה מחיצה שנועדה רק למנוע רגל רבים, אין לה 'שם מחיצה' חיובי, ולפחות מדרבנן¹⁹ בעיני מחיצה המגדירה בצורה חיובית את המקום כבית דירה. יש כאן הרחבת הרעיון של שיטת רבי זירא על פי הבנת הריטב"א הנ"ל: הוא סבר שמחיצות שנועדו רק להבריח מים אינן מחיצות, ועכשיו אנו דורשים שלא סגי במחיצות הגודרות את המקום, ובעינין שההיקף יהיה לשם דירה.

דין זה קרוב לרעיון המוכר מהלכות סוכה, ששם פשיטא דלא סגי בשם מחיצה המקובל בהלכות שבת, שהוא רק למנוע רגל רבים, מפני שלהכשר סוכה בעינין שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפילו טפח, ואם כן בעינין 'שם דופן'.²⁰ אפשר, אם כן, שכשם שבסוכה בעינין דין דופן ליתן לה שם סוכה, גם בשבת בעינין מחיצת דוירים כדי ליתן לה שם בית דירה.

פגם ברשות

האפשרות השנייה היא ששם מחיצה לעניין שבת מתקיים בכל מחיצה המונעת רגל רבים, והדרישה של היקף לדירה אינה חלק מ'שם מחיצה' אלא מהגדרת הרשות, דהיינו דבעינין חלל של בית דירה כדי להגדיר את המקום כרשות היחיד לעניין שבת. ולכאורה נראה כן מן הביטוי השגור בש"ס "קרפף שלא הוקף לדירה", המתייחס לרשות ולמקום ולא למחיצה, וצ"ע.

גם מסוגיית הירושלמי, שלפיה מקום מוקף ששבתה בו שיירה מקבל שם רשות היחיד לעניין הזורק מתוכו לרשות הרבים, נראה יותר שההיקף לדירה הוא חלק מהגדרת המקום ולא

¹⁹ דלרב הונא בר חנינא נראה שדרישה זו היא מן התורה.

²⁰ עיין שבת ז: בעניין בית שאין בתוכו עשרה וחקק בו להשלימו, ובראשונים שם. הא לך לשון הרמב"ן שם: "לענין סוכה דפנות בעינין, דכתיב בסכת בסכת בסכות, הלכך בעינין תוך ג' דליהוי לבד, אבל לענין שבת כל היכא דלא בקעי רבים כלל רה"י הוא, והא איתנהו למחיצות מבחוץ דהו עשרה, הלכך תוך חקק נמי תוך מחיצות דעשרה הוי ורה"י הוי".

המחיצות, שהלוא שם לא נתחדש מאומה במחיצות כי אם בחלל המשמש לדירורין, ואף שיש לדחוק, הכי מסתבר.²¹

שיטת רש"י: קרפף שלא הוקף לדירה – מדאורייתא מדרבנן

ומעתה נשוב לדון בשיטתו התמוהה של רש"י. בעניין בקעה כתב רש"י:

דאף על גב דהיקפה יתר מבית סאתים ולא הוקף לדירה, שאין ביתו סמוך לה קודם היקף, ולענין לטלטל לתוכה הוא ככרמלית, כדאמרין בעירובין שאין מטלטלין בו אלא בארבעה, אפילו הכי **דאורייתא רשות היחיד היא, והזרק מרשות הרבים לתוכה חייב**, כדעולא, דאמר מחיצה היא לקרות רשות היחיד, אלא שמחוסרת דירה, **לכך אסורה לטלטל מדרבנן...** (רש"י שבת ז. וכן כתב בעירובין סז: ד"ה חייב)

אבל מדבריו בשני מקומות אחרים נראה שקרפף יותר מבית סאתיים שלא הוקף לדירה אינו רשות היחיד מן התורה:

א. שבת פ. – הגמרא דנה במי שהוציא מביתו שני חצאי שיעור לשתי רשויות רבים שונות בהעלם אחד, שאין מצרפים את שני החצאים לשיעור אחד. הסוגיא הגבילה דין זה וקבעה שהוא נאמר דווקא במקרה שבו יש במקום שבו שתי רשויות הרבים כדי לחייב חטאת למוציא ממנו לרשות הרבים. על כך כתב רש"י: "והוא שיש חיוב חטאת ביניהם – שמופסקות ברשות היחיד, אבל אם היה כרמלית מפסיקן, כגון **קרפף יותר מבית סאתים** או בקעה... חייב, דכיון דלא מפסיק לה רשות היחיד **חדא רשותא הוא**". הנראה מדבריו שקרפף אינו נחשב רשות היחיד מן התורה, והוי לגמרי ככרמלית.

ב. שבת צט: – הגמרא מביאה את שאלתו של רבי יוחנן: "כותל ברשות הרבים גבוה עשרה ואינו רחב ארבעה, ומוקף לכרמלית, ועשאו רשות היחיד, וזרק ונח על גביו, מהו? מי אמרין כיון דאינו רחב ארבעה – מקום פטור הוא, או דילמא כיון דעשאו רשות היחיד – כמאן דמלי דמיא?". על כך השיב עולא: "קל וחומר – לאחרים עושה מחיצה, לעצמו לא כל שכן?". רש"י על אתר פירש: "מוקף לכרמלית – בכותל זה הקיפו בקעה שהיתה כרמלית, ועל ידו נעשית רשות היחיד, כגון שהוקף לדירה או לא הקיפו בו אלא בית סאתים".

לכאורה דברי רש"י צ"ע, שהרי דין זה ד"לאחרים עושה מחיצה לעצמו לא כל שכן" נכון גם בלא הוקף לדירה, שמדאורייתא הוא רשות היחיד, ועל כרחנו נראה מכאן שרש"י סבור

²¹ נרחיב בזה יותר להלן בדיוננו בקרפף שלא הוקף לדירה לעומת מקום שהוקף במחיצות גרועות.

שדווקא אם המקום מוקף לדירה הוי רשות היחיד, ובלאו הכי אין לו דין רשות היחיד מן התורה, וצ"ע.

כדי להסביר את שיטת רש"י אפשר לומר שהוא פירש את הסוגיא בדף פ' אליבא דרב הונא בר חנינא, החולק (בעירובין סז.) על עולא ורבי יוחנן וסובר שקרפף שלא הוקף לדירה אינו רשות היחיד מן התורה. ואכן ראיתי מקצת האחרונים שתירצו כן, אבל לענ"ד דוחק לומר כן, ובסוגיא בדף צ"ט אי אפשר לומר כן, שהרי עולא ורבי יוחנן הם מארי דשמעתא שם.

אמנם, החתם סופר (שבת פ.) טוען שרש"י עצמו סובר שקרפף יתר מבית סאתיים שלא הוקף לדירה אינו רשות היחיד מן התורה, וכנראה הוא סבור שמה שפירש רש"י בשבת ז. ובעירובין סז. היינו דווקא אליבא דעולא ורבי יוחנן, ופליגי אמוראי²² עליהו, והוא סבור כמותם.

בין שלוש מחיצות לארבע

אפשרות אחרת העלה ר' מנחם זעמבא בספרו תוצאות חיים:

יתכן דבג' מחיצות לרש"י הוא דבעי בית דירה, אבל לא בד' מחיצות, ושפיר קרפף דהוי ד' מחיצות הוי רה"י.... (תוצאות חיים טז)

החילוק בין שלוש מחיצות לארבע סביר, וניתן לבארו בשתי דרכים עיקריות:

א. גם אם עיקרה של רשות היחיד הוא בית דירה, יש לחלק בין מקום הסגור מכל רוחותיו, היכול מבחינה אובייקטיבית לשמש לדירה, ובין מקום המוקף משלוש רוחות בלבד, שבזה בעינן דווקא שיקיפנו לשם דירה, כיון שבדרך כלל אין אדם דר בשלוש מחיצות.

ב. ארבע מחיצות יוצרות רשות היחיד באמצעות תחימת המקום מכל עבריו, ואילו רשות המוקפת בשלוש מחיצות יכולה להיות רשות היחיד רק מצד היותה בית דירה, ולכן בעינן שיקיפיה לשם דירה.

אלא שאף על פי שהדברים מסתברים, כאמור, מכל מקום דוחק הוא לומר כן בדעת רש"י, שלא הזכיר זאת כלל. ועוד, שסתם קרפף מוקף הוא מארבע רוחות, ואם כן היה לו לרש"י לציין שדרישת היקף לדירה היא דווקא כשאנו מוקף מארבע רוחות.

²² היינו רב הונא בר חנינא, וכן הסוגיא בירושלמי עירובין שהבאנו לעיל, ואף הגר"ש אלישיב ז"ל כתב שרש"י סמך דבריו על מחלוקת האמוראים בירושלמי (הוא לא ציין באיזה ירושלמי מדובר, אבל מסתבר דהיינו הירושלמי הנ"ל). ומה שהקשינו לעיל שהסוגיא צט: היא של עולא ורבי יוחנן, מכל מקום רש"י פירשה כשיטתו, שהם לא אמרו שם אלא את העיקרון דלאחרים עושה מחיצה לעצמו לא כל שכן, ורש"י יישם את זה גם בקרפף על פי הבנתו. וראה עוד מה שכתב הנצי"ב (מרומי שדה שבת צט:) בביאור שיטת רש"י.

בין מקום מובדל לבית דירה

לפיכך נראה לי להציע שאמנם רש"י סבור שקרפף יתר על בית סאתיים שלא הוקף לדירה הוא רשות היחיד מן התורה, ואף על פי כן חסר ב'שם רשות היחיד' שלו יסוד הדיורין. כפי שהדגשנו למעלה, מדאורייתא קיימים שני סוגים של רשות היחיד: יש רשות המונעת רגל רבים, וזו אין לה שם רשות היחיד חיובית והיא נחשבת כן רק מכוח הבדלתה מבני רשות הרבים, ויש רשות המשמשת לדיורים ודומה בכך לבית, והרי היא רשות שיש לה שם בזכות מה שהיא מצד עצמה ולא רק מצד מניעת הרבים מלהיות בתוכה או מלגשת אליה.

וכך יש לפרש גם את הסוגיא בדף פ"א בשבת. כדי לחלק בין שני חצאי השיעור שהוצאו לשני חלקי רשות הרבים צריך שיהיה חילוק חטאת ביניהם, אבל רק חילוק חטאת הנוצר באמצעות מקום בעל שם ייחודי בין שני חלקי רשות הרבים, דהיינו בית, יוצר חיץ בין שני החלקים הללו ומונע צירוף שני חצאי השיעור, אבל מקטע ברשות הרבים המונע את רגל הרבים ואין לו חלות שם חיובית אינו חולק את שני חלקי רשות הרבים ואינו מונע צירוף חצאי השיעור. נבאר יותר: כשם שברור שכרמלית אין בכוחה לחלק את שני חצאי השיעור, משום שאף על פי שהיא אינה רשות הרבים, מכל מקום אין זו רשות חיובית אלא מקום שאין רבים מהלכים בו, כך קרפף שלא הוקף לדירה – הרבים אינם מהלכים בו מפני המחיצות שבו, אבל הוא אינו רשות היחיד שיש לה משמעות חיובית.

גם הסוגיא בדף צ"ט תוסבר היטב על פי יסוד זה. הסוגיא עוסקת בכותל העומד ברשות הרבים, גבוה י' אך אינו רשות היחיד כיון שאינו רחב ד'. כותל זה מוקף לכרמלית והופך אותה לרשות היחיד, והוא עצמו נעשה רשות היחיד מכוח הק"ו ד'לאחרים עושה מחיצה לעצמו לא כל שכן". רש"י מפרש שהכרמלית שהסוגיא עוסקת בה היא קרפף המוקף לדירה באמצעות הכותל המדובר או שיש בו פחות מבית סאתיים,²³ ונראה שכך הוא מפרש את הקל וחומר: אילו היה מדובר רק ברשות היחיד המונעת רגל הרבים מן המקום – הרי המחיצה אין בה חשיבות כשלעצמה, והיא רק מונעת רגל רבים. אמנם, אם הכותל מקיף לדירה הרי הוא הופך את המקום לבית דירה, ואם כן, הכותל עצמו הוא חלק מן הבית, משום שהוא ככותל הבית. וזהו יסוד הקל וחומר, שאם הכותל עושה את החלל לבית, לעצמו לא כל שכן, שאף הוא נחשב חלק מהבית, והופך הוא עצמו לרשות היחיד מצד היותו כותל של בית.

²³ על החילוק בין יתר מבית סאתיים ובין פחות מבית סאתיים לעניין ההיקף לדירה נעמוד להלן.

קרפף עד בית סאתיים

לפי הרוב המכריע של השיטות,²⁴ קרפף שהוא בית סאתיים או פחות מכן אינו צריך להיות מוקף לדירה, ודינו כרשות היחיד גם לעניין ההיתר לטלטל בכולו וגם לעניין המוציא ממנו לרשות הרבים ולהפך. אפשר להסביר זאת בשתי דרכים.

הדרך האחת היא לומר שזוהי הלכה המבוססת על חצר המשכן, ששטחה היה בית סאתיים, ובזה אמרו חכמים שגם אם המחיצה רק מונעת רגל רבים, יש לשטח 'שם מקום' ומותר לטלטל בכולו, גם אם אינו מוקף לדירה, ורק ביותר מבית סאתיים דרשו חז"ל שיהיה מוקף לדירה. כיוון זה נוח יותר אם אנחנו רואים את דרישת ההיקף לדירה כדרישה מדרבנן: בקרפף עד בית סאתיים לא רצו חכמים לגזור משום שמפורש בתורה שדינו כרשות היחיד, או שכיון שהתורה נתנה לו שם רשות היחיד אף הם לא חרגו מכך, ורק ביותר מבית סאתיים, שלא נתפרש בתורה, גזרו או קבעו שאין דינה של רשות זו כרשות היחיד אלא ככרמלית ואין לטלטל בה אלא בד' אמות. כך עולה מדברי הרשב"א, הקובע שקרפף פחות מבית סאתיים "העמידוהו על דינו", ודינו של קרפף גדול הוא החידוש וגזירת חכמים:

הקרפף שלא הוקף לדירה דבר תורה רשות היחיד הוא, ולפיכך אם אינו יתר מבית סאתיים מותר לטלטל בכולו, לדבר זה העמידוהו על דינו... ואם הוא יתר על בית סאתיים, החמירו עליו ועשאוהו ככרמלית שלא לטלטל ולזרוק אלא בארבע אמות בלבד.

(עבודת הקודש בית נתיבות ג, ב)

הרש"ז מלאדי הוסיף לבאר את הסיבה להימנעותם של חכמים מלגזור בקרפף פחות מבית סאתיים:

וסמכו חכמים שיעורים אלו לשיעורי חצר המשכן לפי שכל מלאכת שבת והלכותיה אנו למדין ממשכן, וחצר המשכן גם כן לא היה מוקף לדירה והיו מטלטלין בכולו, לפיכך לא רצו חכמים לאסור עד שיעור זה ועד בכלל. (שולחן ערוך הרב אורח חיים שנת, ג)

הדרך השנייה להבין את ההבדל בין הקרפפות היא לומר שעד בית סאתיים כל היקף נחשב כהיקף לדירה, כי מקום כזה מסוגל לשמש לדירה גם בסתם. גישה כזו מתבקשת לאור הצעתנו בשיטת רש"י, שיש משמעות ייחודית להיקף לדירה, היוצר גדר חדש וחיובי של רשות היחיד שאינה מבוססת רק על מניעת רגל רבים. על פי יסוד זה יש לומר שגם עד בית סאתיים יש ביטוי להיקף לדירה – כל מקום שהוא עד בית סאתיים נחשב כבית דירה, והדבר נלמד מחצר המשכן – כאסמכתא או כלפוטא גמורה.

²⁴ מלבד שיטת רבי יהודה בן בבא והירושלמי לפי הנוסח שבידינו, וראה בספר ניר ובנועם ירושלמי שצוינו לעיל בהערה 3.

ויש להציע כמה נפקא מינות בין שתי התפיסות הללו:

מקום עד בית סאתיים שסתמו לאו לדירה

מדברי הרשב"א ומשולחן ערוך הרב עולה שחכמים לא גזרו על טלטול במקום עד בית סאתיים שלא הוקף לדירה וסתמו שלא לדירה. אך אפשר שיש לאסור את הטלטול בו כיון שבוודאי אינו בית דירה, ואפשר שכך עולה מדברי הפרי מגדים (אשל אברהם שמה, יד) בעניין גומא עמוקה י' הנמצאת בלב ים, שאין לטלטל בה אף על פי שהיא רשות היחיד מן התורה: "הואיל והמים מכסים ושוה י"ל דהוה כרמלית דרבנן אף פחות מבית סאתיים". טעמו של הפרי מגדים אינו ברור, ולדברינו יש לומר שהוא משום שלא התירו בבית סאתיים אלא מפני שסתמו לדירה, אבל בזה, שבוודאי אינו מקום דירה, הוי ככרמלית אף בפחות מבית סאתיים.²⁵

בית שאין בו עשרה טפחים וקרויו משלימו לעשרה

הגמרא (שבת ז:): דנה בבית שגובהו מבפנים פחות מעשרה טפחים ותקרתו משלימה אותו לעשרה, וקובעת שמותר לטלטל על גגו, אך בתוכו אין מטלטלין אלא בארבע אמות. רוב הראשונים פירשו שתוכו של הבית אינו רשות היחיד מפני שמבחינת העומד בפנים אין מחיצות בגובה י' טפחים, ורק על גגו יש גובה י' והוי רשות היחיד.²⁶

אמנם, יעוין בפירושו של הרשב"א (עבודת הקודש בית נתיבות ג, א) שהסביר שמדובר בבית יתר מבית סאתיים, והאיסור לטלטל בו הוא "לפי שאין תוכו ראוי לדירה, והרי זה ככרמלית". נראה מדבריו שכיון שמבחוץ יש מחיצות י', גם בתוכו הוי רשות היחיד, אלא שאסור לטלטל בו משום שהוא יותר מבית סאתיים וכיון שבתוכו אין בו י' הרי זו דירה סרוחה, שבעצם אינה דירה, ולפיכך דינו ככרמלית. מדברי הרשב"א ברור שאם הבית היה עד בית סאתיים היה לנו להתיר לטלטל בכולו, אף על פי שאינו ראוי לדירה, וכשיטתו לעיל, שחז"ל לא תיקנו כלום במקום שהוא עד בית סאתיים והשאירו אותו על דינו מדאורייתא.

לעומתו, רבנו חננאל שם כתב שאסור לטלטל בתוך הבית משום ש"כיון דלא חזי לדירה אין המחיצות מועילות, אלא כמו שאין שם מחיצות דמו". אפשר שכוונתו דומה למה שעשוי להשתמע מן החידושים המיוחסים לר"ן שם, ש"כיון דלא חזי לדירה אין המחיצות מועילות אלא הרי הוא כמי שאין שם מחיצות, וכיון דשוה קרקעו לקרקע רשות הרבים חשבינן לי'

²⁵ אמנם, הפרי מגדים הדגיש נקודה אחרת, שאינה ברורה כל הצורך – "הואיל והמים מכסים", ושמא משום האי טעמא אינו יכול להיות בית דירה, וצ"ע.

²⁶ יש להאריך הרבה בנקודה זו, אך קיצרנו בה משום שאינה נוגעת לענייננו, ועיקר עיסוקנו בשיטותיהם של רבנו חננאל והרשב"א שנביא להלן, הנוגעות ישירות לדיוננו.

כקן זזית שמעכב את הרבים ליכנס לתוכו ומיקרי כרמלית". מדברים אלו נראה שהוא סבור שמדאורייתא אין כאן רשות היחיד כלל, והוא המחיצות שאינן ראויות לדירה²⁷ כאילו אינן קיימות כלל.²⁸

לחלופין, ניתן לפרש את דברי רבנו חננאל בדרכו של הרשב"א הנ"ל: אמנם מדאורייתא הבית הוא רשות היחיד, אבל כיון שאינו ראוי לדירה אין לטלטל בו אלא בד' אמות, ולפי רבנו חננאל הדין נכון גם בבית ששטחו הוא עד בית סאתיים, מפני שהוא סבור שמה שאמרנו בקרפף עד בית סאתיים דלא בעינן מוקף לדירה אינו אלא מפני שסתמו לדירה, ובאינו גבוה י' הרי ברור שסתמו לאו לדירה. ואולי כך יש להבין מלשונו של הר"ן (שבת ב: באילפס): "דכיון דלא חזי לדירה הוה ליה כרמלית".

מחיצות גרועות

בעניין מחיצות גרועות, דהיינו מחיצות של שתי בלבד או של ערב בלבד,²⁹ הסיקה הגמרא:

יחיד – נותנין לו בית סאתים, שנים – נותנין להן בית סאתים, שלשה – נעשו שיירא ונותנין להן כל צרכן.

רש"י על אתר כתב:

לא התירום ליחיד אי הקיף בהן יותר מבית סאתים, ואף על גב שהוקף לדירה, שהרי לדור בהן בלילי שבת הקיפום מערב שבת, הא בית סאתים מיהא שרי... דהא דקאמר ר' יהודה בשיירא דברו ולא ליחיד ליתן לו כל צרכו, בהנך מחיצות קאמר, אבל בית סאתים ודאי ייהבין ליה, הואיל ולדירה הוקפה, ובהא שיירא עדיפא, דיהבין להו כל צרכן.

לדעת רש"י יחיד ששבת מותר לטלטל רק עד בית סאתיים ורק אם המקום הוקף לדירה, משום שבדרך כלל ההיתר עד בית סאתיים הוא מפני שסתמו לדירה, אבל במחיצות גרועות אינו כן, ובעינן היקף מכוון לדירה, אף עד בית סאתיים. רק בשיירא התירו כל צרכן, ואף בזה לא התירו אלא אם אין שם בית סאתיים פנוי.³⁰

²⁷ יושם לב שאין לזהות מחיצות שאינן ראויות לדירה עם מקום שלא הוקף לדירה, שראוי הוא לדירה אלא שלא הוקף לשם כך. מחיצה שאינה מאפשרת דירה בטל ממנה שם מחיצה ואינה מחיצה כלל, ואילו מחיצה המאפשרת דירה אלא שלא נעשתה לשם כך – יש לה שם מחיצה מדאורייתא, וחכמים אסרו את הטלטול בה, כדאיתא בחידושים המיוחסים לר"ן (שבת ז:). בעניין קרפף שלא הוקף לדירה: "דמחיצה היא מדאורייתא והוי רה"י לכל חומרי' לזריקה ולהוצאה, ומטעמא דמחוסרת דיורין אית לה דין דרשות הרבים לטומאה וכן לענין טלטול דאסור לטלטל בתוכו אלא בארבע אמות".

²⁸ **הערת העורך:** ראוי לציין גם את דבריו של הריטב"א (שבת ק: ד"ה הזורק) בשם רבו הרא"ה, שחילק בין מקום **הראוי לדירה למקום המוקף לדירה**, וידועה זיקתו של המיוחס לר"ן לרבנו הרא"ה.

²⁹ להלן נדון בהשוואת דין קרפף שלא הוקף לדירה למקום המוקף במחיצות גרועות על פי שיטות נוספות.

³⁰ ראה שולחן ערוך אר"ח שס, א.

מדברי רש"י עולה שמחיצות גרועות, אף שמדין לבוד הן נחשבות מחיצות, אין בהן אלא מניעת רגל רבים, אך סתמן אינן מקיפות לדירה אם לא נעשו בכוונה תחילה לכך. אמנם, אף אם המחיצות נעשו לדירה אין זו דירה רגילה, שאין אדם דר במקום פתוח ופרוץ, ולפיכך הגבילו חכמים את ההיתר לטלטל אף באופן זה.

המניח עירובו בקרפף פחות מבית סאתיים

כתב הרמב"ם:

מי שעמד מבעוד יום ברשות היחיד וקנה שם שביתה, או שהיה בא בדרך ונתכוין לשובות ברשות היחיד הידועה אצלו וקנה שם שביתתו, הרי זה מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח, ואם היתה רשות היחיד זו מקום שלא הוקף לדירה או תל או נקע – אם היה בה בית סאתיים או פחות מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח, ואם היתה יתר על בית סאתיים אין לו בה אלא ארבע אמות וחוצה מהן אלפים אמה לכל רוח, וכן אם הניח עירובו במקום שלא הוקף לדירה. (רמב"ם עירובין ז, ד)

לשיטת הרמב"ם, אין חילוק בין מי שהניח עירובו ובין מי שקנה שביתה ברשות היחיד: אם היה מקום מוקף לדירה או עד בית סאתיים – כל המקום הוא כארבע אמות, ויש לאדם אלפיים אמה לכל רוח מקצה הרשות, ואם הוא יתר מבית סאתיים ולא הוקף לדירה – יש לו ד' אמות בלבד, ואלפיים אמה לכל רוח מקצה הד' אמות.

אולם הרשב"א סבור שיש לחלק בין מי שקנה שביתה במקום ובין המניח עירובו שם. לדעתו, אם הניח עירובו במקום שלא הוקף לדירה – אין לו אלא ד' אמות ועוד אלפיים אמה לכל רוח, ואם שבת או קנה שביתה במקום זה – כל המקום כארבע אמות ייחשב, ויש לו עוד אלפיים אמה:

ומינה שמעי' למניחו בתל גבוה עשרה או בנקע עמוק עשרה אף על פי שאין יתירים על בית סאתיים, אי נמי בקרפף שאינו יתר על בית סאתיים שלא הוקף לדירה, שאין לו ממקום עירובו אלא אלפים אמה, ושמעינן מינה נמי דהאומר שביתתי במקום פלוני עדיף ממניח והרי הוא כשובת, שהרי באומר שביתתי תניא לעיל בפרק מי שהוציא והו האומר שביתתי במקום פלוני מהלך עד אותו מקום הגיע למקום פלוני מהלך את כולו וחוצה לו אלפים אמה. (רשב"א עירובין סא: ד"ה לא תימא)

ונראה לי לומר שלדעת הרמב"ם קרפף עד בית סאתיים נחשב מסתמא מוקף לדירה, ואם כן הוא יחידת מקום הנחשבת ד' על ד', ולפיכך מהלך את כולה וחוצה לה אלפיים אמה. לעומת זאת, הרשב"א סבור שחכמים לא תיקנו מאומה בקרפף עד בית סאתיים, ואף על פי שלא הוקף לדירה העמידוהו על דין תורה, ומכל מקום לעניין עירוב תחומין אין לו שם של

'יחידת מקום', כיון שלא הוקף לדירה. לכן כשהאדם רק הניח שם עירובו הקרפף אינו נחשב כד' אמות, אך אם קנה שם שביתה לשבת זו או ששבת שם בפועל – עשאו כמקום דירה, לפחות לאותו יום, ולכן מהלך את כולו וחוצה לו אלפיים אמה.

פסי ביראות

רש"י (עירובין יח.) הגדיר פסי ביראות כמוקפין לדירה, והסביר ש"הואיל ומימיהן ראויין לשתיית אדם – תשמיש דירה מעלייתא הוא", וכן כתב (עירובין כד:) גבי קרפף שהוקף לדירה ונתמלא מים, שאמימר קבע שאם "חזיין לתשמישתא" לא נתבטל דינו, והוא נחשב עדיין מוקף לדירה: "דחזו לתשמישתא – לשתייה, דאין לך דירה מעולה מזו". מדבריו נראה שכל מקום המוקף לצורך דברים שאדם עושה בתוך ביתו, אף על פי שאינו עיקר דירה של מגורים, מיקרי מוקף לדירה. התוספות פקפקו בזה מסברא, אבל הוכרחו לאמץ הבנה זו מסיבה אחרת:

ומ"מ צריך לפרש כפירוש הקונטרס דחשיבי פסין מוקפין לדירה אף על פי שאין אדם דר שם, דאלת"ה תקשה מתני' לרב הונא בר' חנינא דבעי למימר בפ' הדר דמחיצה שאינה מוקפת לדירה לא שמה מחיצה, דפריך לר' יוחנן דאמר מחיצה היא אלא שמחוסרת דיורין.
(תוספות עירובין יח. ד"ה אפילו)

הריטב"א דחה שיטה זו, וסבר שפסי ביראות אינם חשובים מוקפים לדירה,³¹ אלא שיש כאן היתר מיוחד לעולי רגלים:

דודאי פסין לא חשיבי היקף דירה ולא אפי' חבלים דשיירא, אלא שחכמים הקילו בפסי ביראות לצורך דבר מצוה אפילו בלא היקף דירה ואוקמוה אדאורייתא, דלא בעינן מדאורייתא היקף דירה. (ריטב"א עירובין כב.)

ויש לעיין כיצד יסביר רב הונא בר' חנינא, לפי הסברו של הריטב"א, את המשנה של פסי ביראות – הלוא אם אינם חשובים מוקפים לדירה, אינם רשות היחיד מן התורה.

אפשר לטעון שרב הונא ברבי חנינא לא חלק על רבי יוחנן, אלא רק הקשה עליו מן הברייתא וביקש לדעת כיצד יסביר רבי יוחנן את הברייתא ההיא. אך יותר נראה שברור לרב הונא בר' חנינא דבעינן היקף לדירה כדי שתהיה רשות היחיד מן התורה, ומכל מקום התירו להוציא מים מן הבור אל בין הפסים, שאף על פי שאינם מוקפים לדירה ואינם רשות היחיד

³¹ כפי שהקשה שם בשם התוספות: "היאך חשיבי דירה מעליא, והרי התירו שלא יהא בין הפסין אלא שתי אמות וזו דירה סרוחה היא, ועוד דכיון דאין תשמישו אלא לקיצין ולפי שעה אינו חשוב דירה".

גמורה לשיטה זו, מכל מקום גם רשות הרבים אין כאן, ואין איסור להוציא מן הבור לשם אלא מדרבנן, והקלו בזה משום עולי רגלים. וכיצא בזה כתב רעק"א:

ובעניי לא ידענא היכן מצינו דר"ה ב"ח סבר דהוי רה"ר, אלא דשם פליג על ר"י **דלא הוי רה"י** גמורה מדשרי לטלטל מים על אבן גבוה י' ורחב מסאתים, אבל מ"מ **לא הוי רה"ר ומה"ת הוא מקום פטור ומדרבנן הוי כרמלית** כדאמרין שם אלמא כרמלית הוי, וצע"ג.
(דרוש וחינוך עירובין יח.)

ולפי פירוש זה אזדא ליה ההכרח של התוספות לקבל את שיטת רש"י שפסי ביראות נחשבים מוקפים לדירה כדי שלא תקשה הסוגיא לרב הונא בר חנינא. לעומת זאת, המהרש"א פירש את דברי התוספות שלשיטת רב הונא בר חנינא אסור מדאורייתא להוציא מים מן הבור אל בין הפסים, שהוא רשות הרבים:

ר"ל אף לפי מה שפירשו השתא דבכמה איסורים דרבנן הקילו בפסין משום עולי רגלים, מ"מ צריכין לפרש כפ"ה דחשיבי פסין מוקפין לדירה כו' וליכא למימר בהא נמי הקילו בעולי רגלים דלא בעינן מוקף לדירה, דאם כן תקשי לר"ה ב"ח דבעי למימר **דאינה מוקפת לדירה לא שמה מחיצה כלל והוי ר"ה גמורה וא"כ הוי הכא איסורא דאורייתא למלאות מבור לבין הפסין**, ומשום עולי רגלים ודאי דלא הקילו באיסורא דאורייתא, אלא ע"כ דאית לן לפרושי כפ"ה דהוי מוקף לדירה ושמה מחיצה גם לר"ה ב"ח.
(חינוכי הלכות למהרש"א עירובין יח.)

נראה ששורש מחלוקתם של המהרש"א ורעק"א נעוץ בהבנת החיסרון של מקום שאינו מוקף לדירה – אם הוא פגם במחיצה או בגדרי המקום. המהרש"א סבור שזהו פגם במחיצה: מחיצה כזו פגומה היא – כיון שאינה מוקפת לדירה, אינה מגדירה את המקום באופן חיובי אלא רק מונעת רגל רבים. לפיכך בקיעת הרבים מבטלת מלהיות מחיצה, והמקום הופך להיות רשות הרבים. לעומת זאת, לשיטת רעק"א החיסרון אינו במחיצה אלא במקום – מחיצות יש כאן, אלא שהמקום אינו רשות היחיד, ומכל מקום לא אמרינן דאתו רבים ומבטלי מחיצתא כיון שיש כאן שם ד' מחיצות, וכשיטת רבנן (עין עירובין כב).³²

הדרינן לדוכתין – נחלקו הראשונים אם תשמיש דירה נחשב היקף לדירה או לא: רש"י סבר שהוא דירה מעולה והריטב"א סבר שאינו דירה, והתוספות נטו מסברא לשיטת הריטב"א אך למעשה הסכימו עם רש"י כדי ליישב שיטת רב הונא בר חנינא.

וכבר אפשר היה להציע שיש רמות שונות של היקף לדירה – יש דירה ממש ויש תשמישי דירה, כגון שתייה. מדאורייתא אפשר שדי בכך שהמקום מיועד לתשמישי דירה ומדרבנן

³² לשיטת רבי יהודה, כל זמן שאין שתי מחיצות שלמות אמרינן דאתו רבים ומבטלי מחיצתא, וזהו הטעם לכך שאם היתה דרך הרבים מפסקתם לפסי ביראות – יסלקנה לצדדים. לעומת זאת, לדעת חכמים לא אמרינן אתו רבים ומבטלי מחיצתא בכל מקום שיש בו שם ד' מחיצות המגדירות את המקום, אלא רק בשתי מחיצות.

בעינן דירה ממש, ובפסי ביראות אוקמוה אדאורייתא מצד מצוות עולי רגלים, אף על פי שאין זה חשוב מוקף לדירה על פי המידה שקבעו חכמים.

שיירא שחנתה בקרפף יתר על בית סאתיים שלא הוקף לדירה

כפי שכתבנו לעיל, הסוגיא בעירובין (טז:) הסיקה שבמחיצות גרועות, דהיינו מחיצות של שתי בלבד או של ערב בלבד, נותנים ליחיד עד בית סאתיים, ולשיירה נותנים כל צרכם, ובלבד שלא יהא בית סאתיים פנוי. ויש להסתפק בשיירה שחנתה בקרפף יתר על בית סאתיים שלא הוקף לדירה, אם גם בזה נותנים להם כל צרכם, או שמא לא נאמרה הלכה זו אלא במחיצות גרועות של שתי או של ערב, ולא במחיצות שלא הוקפו לדירה.

רש"י מדגיש לכל אורך הסוגיא שגם מה שהתירו בשיירה היינו דווקא כשהמחיצות הגרועות היו מוקפות לדירה, ונראה שאם המקום לא הוקף לדירה אין להתיר כלל ביותר מבית סאתיים:

לא התירום ליחיד – אי הקיף בהן יותר מבית סאתים, ואף על גב שהוקף לדירה, שהרי לדור בהן בלילי שבת הקיפום מערב שבת, הא בית סאתים מיהא שרי.

ליתן להן כל צרכן – דהא דקאמר ר' יהודה בשיירא דברו ולא ליחיד ליתן לו כל צרכו, בהנך מחיצות קאמר, אבל בית סאתים ודאי יהיבין ליה, הואיל ולדירה הוקפה, ובהא שיירא עדיפא, דיהיבין להו כל צרכן. (רש"י עירובין טז:)³³

לשיטתו, אף לשיירה לא התירו לטלטל כל צרכם במחיצות גרועות אלא אם הקיפו את המקום לדירה, וביחיד אין להתיר יותר מבית סאתיים אף בשטח שהוקף לדירה, אלא רק במחיצות גמורות של שתי וערב.

אמנם, הרשב"א והריטב"א (עירובין כב.) כתבו שאין המקום נחשב מוקף לדירה אלא כשמדובר בדירה קבועה, אבל אם הוא רק דירה ארעית, כשיירה שחנתה בבקעה, אינו נחשב מוקף לדירה, ומכוח זה כתב הריטב"א (טז:) שדין קרפף יתר על בית סאתיים שלא הוקף לדירה, שאין מטלטלין בו אלא בד' אמות, היינו דווקא ביחיד, אבל בשיירה מותר לטלטל בכל השטח ובלבד שלא יהיה בית סאתיים פנוי, וכך כתב גם הרשב"א:

פעמים שמטלטלין בקרפיפות ובמחיצות גרועות כאלו אפילו ביתר מבית סאתיים. כיצד, שיירה שחנתה בין בישוב בין במדבר והקיפו להם מקום לדור בו בשבת בקנים או באוכפות ואין בין קנה לקנה שלושה טפחים או בין אוכף לאוכף כמלא אוכף או שהקיפו בחבלים מסביב בגובה

³³ וכן משמע מדבריו על הסוגיא להלן (צג. ד"ה שלש): "כגון שהיו מהלכין בדרך, והקיפו שלש קרפיפות לדירה במחיצה של שתי כגון של קנים או של ערב כגון חבלים, שלא התירו בו ליחיד אלא בית סאתים, כדמפרש בפרק קמא דשיירא מותרת להקיף כל צרכן בקנים ובחבלים לדירה, אבל יחיד יותר מבית סאתים לא, אלא אם כן עשה שתי וערב, מחיצה קיימת".

עשרה ועובי החבלים מצטרף לעשרה ואין בין חבל לחבל שלושה, נותנין להם כל צרכן ואפילו כור ואפילו כוריים, ובלבד שלא יהא שם בית סאתיים פנוי מכלים... וכן הדין לשיירה שחנתה בקרפף שלא הוקף לדירה.

(עבודת הקודש בית נתיבות ג, ג)

אך הר"ן דחה דעה זו:

ולי אין צורך לכל זה, דהכא במוקף לדירה עסיקי' אלא שמחמת רעות המחיצות החמירו בהם, והכי מסתברא טפי, **שלא מצינו בשום מקום שנתייר ליחיד קרפף יתר מבית סאתים אפי' בא לשבות שם.** (ר"ן עירובין טז:)

אם כן, הראשונים נחלקו אם להרחיב את ההיתר שנאמר במחיצות גרועות בשיירה גם לקרפף יתר על בית סאתיים שלא הוקף לדירה. נראה שכך יש להסביר את מחלוקתם: יש לבחון את החיסרון בכל אחד מן המצבים ולאור זאת לבדוק אם ההיתר שנאמר במצב אחד, ראוי לו שיורחב גם למצב האחר.

לשון הש"ס ביחס ל"קרפף שלא הוקף לדירה" אינה מתייחסת לכל מחיצה בנפרד אלא למקום, דהיינו המקום הוא זה שלא הוקף לדירה, אבל גבי מחיצה גרועה איתא במשנה "כל מחיצה שאינה של שתי וערב אינה מחיצה", ונראה שהחיסרון הוא בגוף המחיצה. ואם כן, יש לומר שמה שהקלו חכמים במחיצה גרועה בשיירה היינו דווקא בחיסרון הנוגע לגוף המחיצה ולטיבה, אבל לא בחיסרון הנוגע למקום עצמו, ולכן אין להתיר טלטול בקרפף יתר מבית סאתיים שלא הוקף לדירה. הדברים מדויקים היטב בלשון הר"ן הנ"ל, "דהכא במוקף לדירה עסיקינן אלא שמחמת רעות המחיצות החמירו בהם", והיינו שהקלו רק במה שנוגע לגרועות המחיצות, אך לא במה שנוגע למקום, שבעינינו שיהיה מוקף לדירה.

לעומת זאת, הרשב"א והריטב"א, שהרחיבו את ההיתרים האמורים בשיירה גם לקרפף יתר על בית סאתיים שלא הוקף לדירה, רואים את החיסרון של מחיצה גרועה והחיסרון של קרפף כחסרונות זהים, וממילא ההיתר הנאמר באחד יורחב גם לשני. אפשר להסביר זאת בשתי דרכים:

- א. **בשני המקרים הפגם הוא במחיצה.** מחיצה שלא הוקפה לדירה היא מחיצה גרועה, וכלשונו של רבי יוחנן (עירובין טז:) – "מחיצה היא אלא שמחוסרת דיורין". מלשון זו נראה שהפגם הוא במחיצה, ועל כך העיד רבי יוחנן שמדאורייתא גם זו מחיצה, ורק חכמים החמירו בה. כך אכן משתמע מדברי הריטב"א (עירובין נ: ד"ה תניא): "דכל שהוא יותר מכאן, כיון שאינו מוקף לדירה הרי הוא כאילו אין כאן מחיצות".
- ב. **בשני המקרים הפגם הוא במקום.** כל דבר המונע רגל רבים הרי הוא מחיצה, והבעיה בקרפף שהוקף שלא לדירה היא בדיני הרשות – מדרבנן (ויתכן שיש לזה משמעות

גם מן התורה, כפי שהסברנו לעיל) צריך שהמקום יהיה בית דירה, ומקום שאינו מוקף לדירה, כקרפף, יש חיסרון ב'שם רשות היחיד' שלו. וכן הדין במחיצות גרועות של שתי או ערב, שיש ליקוי בשם דירה שלהן כיון שאין אדם מתגורר במקום החשוף לבני רשות הרבים ואינו מספק פרטיות סבירה.

הנפקא מינה בין שני ההסברים היא בשאלה אם הרחבת היתרי שיירה נאמרה רק ביחס לשיירה או גם ביחס ליחיד ששבת בקרפף שלא הוקף לדירה. הרשב"א (עירובין טז:) כתב שהאיסור לטלטל יותר מד' אמות בקרפף שלא הוקף לדירה נאמר דווקא ביחס למי שבא לטלטל שם באקראי, אבל אם שבת שם – יש להקל לו אפי' ביותר מבית סאתיים (לדעת חכמים במשנה שם), והריטב"א שם חולק וסובר שאין להקל ליחיד בקרפף שלא הוקף לדירה, ולא הקלו בזה אלא לשיירה.

נראים הדברים שהרשב"א הבין כדרך השנייה, שבשני המקרים הפגם הוא שהמקום אינו נחשב מוקף לדירה, ולפיכך יש להשוות את דין היחיד לדין השיירה. לעומתו, הריטב"א סבור כדרך הראשונה, שהפגם הוא במחיצה, ואף שבשני המקרים המחיצות אינן מחיצות מדרבנן, יש להבחין בין מחיצה שלא הוקפה לדירה כלל, שמדרבנן אינה מחיצה כלל, ובין מחיצת שתי או ערב, שהיא מחיצה גרועה שנעשתה לפי שעה, אך מקצת שם דירה יש כאן, ואפשר שבזה ראו יותר מקום להקל אפילו ליחיד.